

A bírói ítélet börtönlelkési szempontból történő értelmezése

Interpretation of the judge's verdict from the prison chaplain's point of view

Stift Zoltán

Dr, PhD, lelkész
Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet
stift.zoltan@bv.gov.hu

Absztrakt

Cél: A bírói ítélet fontos normák érvényesítése céljával a társadalom érdekében születik. A hivatalos bírói döntés a társadalom egészének, de személyesen az elítéltnak is szóló üzenet. A börtönlelkész hivatásához tartozik, hogy lelki támogatást adjon a fogvatartottnak, hogy helyesen értse a rá mért jogi szankció üzenetét. A tanulmányban azt keressük, hogy a katolikus keresztény tanítás milyen igazodási pontokat nyújt a bírói ítélet értelmezésében.

Módszertan: A szerző morálteológus, aki egy évtizede börtönlelkési szolgálatot végez, ezért a hittudomány fényénél, annak módszerével és forrásai alapján, személyes lelkipásztori tapasztalatból is merítve keresi a választ a felvetett kérdésre.

Megállapítások: A bírói ítélet magán hordozza az emberi ítéletalkotás gyarlóságait. Értéséhez és elfogadásához hozzásegít, ha azt – töredékes volta dacára is – a gondviselő Isten ránk vonatkozó terveinek összefüggésében szemléljük. Isten akaratát a lelkiismeret tárja föl minden ember lelkében – a múlt, a jelen és a jövő vonatkozásában egyaránt. A börtönlelkész a jó lelkiismeret hivatásos támogatója a jelenlét, a szavak és a szentségek által.

Érték: A tanulmány gyakorlatias következtetésekre jut, melyeket azonban a szaktudományokon átívelő elmélettel alapoz meg. A bírói ítéletnek mint jogi ténynek olyan értelmezésére hív, mely a teológia rendező erejének vonzásában egy valódi tudományos szintézis lehetőségét kínálja.

Kulcsszavak: lelkiismeret, közjó és rend, emberi és isteni ítélet, bűn és kiengeztelődés, Eucharisztia

Abstract

Aim: The purpose of the judicial ruling is to enforce important norms for the benefit of society. The judge's decision is a message to the society and to the convict. It is the vocation of the prison chaplain to give spiritual support to the prisoner so that he correctly understands the message of the legal sanction imposed on him. In the study, we are looking for what alignment points Catholic Christian teaching provides in the interpretation of the judge's verdict.

Methodology: The author is a moral theologian who has been serving as a prison chaplain for a decade, so he looks for the answer to the question raised in the light of religious studies, based on its method and sources, and also based on personal pastoral experience.

Findings: The judicial verdict carries with it the frailties of human judgement. It helps to understand and accept the judge's verdict if we look at it in the context of God's plans for us. God's will is revealed by the conscience in the soul of every person - in relation to the past, the present and the future. The prison chaplain is a professional supporter of a good conscience through presence, words and sacraments.

Value: The study reaches practical conclusions, which, however, are based on a theory that crosses disciplines. It calls for the interpretation of a legal fact in the light of theology and offers the possibility of a true scientific synthesis.

Keywords: conscience, common good and order, human and divine judgment, sin and reconciliation, Eucharist

Bevezetés

A jogszabályokat alkalmazó bíró és a lelkiismeret törvényét képviselő börtönlelkész szempontja nem ugyanaz. A jog és az erkölcs különbözőségéről van szó, amely mögött lényegi összefüggés van: a jog az erkölcsre épül, így előbbi az utóbbi alapján nyer értelmet.

Mi a bírói ítélet? A börtönpasztorációban szerzett tapasztalataim tükrében, annak tudatában teszem fel ezt a kérdést, hogy a választól függ, vajon a katolikus börtönlelkész mennyiben tud segíteni az „elítéltnak” a bírói ítélet helyes értelmezésében, következményeinek elfogadásában. Emellett kérdésünknek a törvényes igazságszolgáltatás minden szereplője számára lehet tanulsága. Mind a törvényhozásban, mind a törvények alkalmazásában részt vevők számára meghatározó jelentőséggel bír a törvényes ítélet erkölcsi vonatkozásaival kapcsolatos személyes meggyőződés.

Mivel a börtönlelkészi szolgálat olyan egyházi jogi személyek tevékenységének gyűjtő fogalma, melyek felekezetspecifikus segítséget tudnak nyújtani az erre igényt tartó fogvatartottaknak (Tihanyi, 2017), ezért az alábbiakban elsősorban a katolikus teológia tudományának ide vonatkozó mondanivalóját kívánom összefoglalni. Forrásaim a napi tapasztalatokra épülő, egyszerű belátáson túl a hittudomány forrásai, melyek között az antik görög filozófusok felismerései éppúgy ott vannak, mint a Szentírás vagy az egyház mértékadó tanítóinak megnyilatkozásai.

Elsőként a lelkiismeretről, majd a bűn és büntetés kérdéseiről, illetve az emberi ítéletalkotásról, ezt követően pedig az Isten ítéletéről írok. Befejezésül következtetéseimet foglalom össze.

A lelkiismeret

A jog és a lelkiismeret sajátos kapcsolata, illetve a közöttük lévő különbség minden gondolkozó embert belső állásfoglalásra hív, de a büntetés-végrehajtásban dolgozó személyek számára különös jelentőséggel bír, hogy milyen képük van jogról és erkölcsről. Számukra az etikai és jogi normák egymásra épülése nem elvont kérdés, hanem a napi munkát motiváló gyakorlatias megfontolás tárgya.

A lelkiismeret a személy saját erkölcsi ítélete önmagáról: arról, hogy a jót, vagy a rosszat tette-e, teszi-e, illetve készül tenni. A lelkiismeret tehát az értelem állásfoglalása, mely lehet helyes vagy téves, lehet pontos, de lehet túl laza vagy aggályos is. Mivel ennek a belső ítéletnek döntő szerepe van az erkölcsös, szép élet elérésében, ezért a lelkiismeret nevelése az első kötelesség. A nem jól formált lelkiismeret a legjobb szándék mellett is félrevezet. Igaz ugyan, hogy az ember etikai szempontból nem elmarasztalható, ha vétkesen téves lelkiismeretére hallgatva esetleg a rossz cselekvés mellett dönt, de éppen a tiszta lelkiismeretű ember jellemzője a belső erkölcsi iránytű lehető legtökéletesebb hozzáigazítása az objektív erkölcsi normákhoz. Az erkölcsi jó legközvetlenebb szabálya a lelkiismeret, melynek alapján követhetővé válnak azok az erkölcsi princípiumok, melyeket tanulnunk sem kell, mert minden ember szívébe írt erkölcsi arany szabályként ismerjük fel őket: a jót kell tenni, a rosszat kerülni; jó az, ha azt tesszük másnak, amit magunknak is akarnánk, hogy velünk tegyék; rosszat tenni jó cél érdekében is rossz stb. Alvó lelkiismeretű embertől erkölcsi teljesítményt várni logikai képtelenség. A helyes és éber lelkiismeret viszont minden további morális érték kiindulópontja, a motivált élet alapfeltétele.

A börtönben talán még nehezebb rálelni az élet értelmére, mint a szabad életet élők körében. Ezért nagyon egyértelmű válaszra van szükség, ha egy fogvatartott

a börtönlelkészt kérdezi arról, mit tegyen, ha a múlt terheivel a vállán is teljes életre törekedne, illetve szabadulni szeretne múltja – sokszor bénító súlyú – terheitől (Hajdú, 2006). E kis írás keretei közé nem fér annak részletes elemzése, hogy mennyire létszükséglet minden ember számára kiengesztelődni Istennel és embertársaival, hogy az Istennek tetsző élet miként ad a nehézségek közepette is kiegyensúlyozottságot, hogy a krisztusi, szeretetre hívó főparancs miként felel meg szeretetből szeretetre teremtett emberi természetünknek, hogy az erények útján miként találhatjuk meg az élet szépségét és értelmét. Gondolatmenetünk szempontjából elégnak tűnik az erkölcsös élet lényegét kereső kérdésre adható leggyakorlatiasabb válasz: „Hallgass a lelkiismeretedre!” Ez a rövid mondat nem csak a kérdező, de a kérdezett útját is kijelöli. A börtönlelkész „dolga”, hogy a helyes lelkiismeret kialakításában, és a helyes lelkiismeretnek megfelelő életvezetéshez adjon segítséget a fogvatartott emberek számára (Hajdú, 2002).

A helyes és biztos lelkiismeret formálásában nyújtott lelkipásztori segítséget a börtönlelkész – mint minden lelkivezető – jellemzően személyre szabott módon, belső fórumon, titoktartás pecsétje alatt adja, miközben a bírói ítéletet szinte minden tekintetben a nyilvánosság, például a külső fórumon történő bizonyíthatóság jellemzi.

A belső fórum

A lelkiismeret fogalma tehát elvezet bennünket a belső és külső fórum közötti különbségtételhez (Horváth & Körmendy, 2009). A vonatkozó minisztériumi rendelet¹ börtönlelkészi szolgálatnak az egyházi jogi személy által végzett egyházi szolgálatot nevezi, börtönlelkésznek pedig azt a személyt hívja, akit egyháza, felekezete erre a sajátos szolgálatra felhatalmaz, illetve ezzel megbíz. A börtönlelkész tehát egyházi hivatalt tölt be és lelkipásztori szolgálatot végez a büntetés-végrehajtás keretei között. A börtönlelkészi hivatalt betöltő katolikus lelkipásztor külső és belső fórumon is tevékeny, de a két terület közül a lelki élet jogi bizonyítékokkal nem igazolható belső világa, a lelkiismeret fóruma az, ahol leginkább pótolhatatlan szerepe van. Erre utal, hogy a katolikus egyház-jog a rabok gyóntatásának előmozdítása érdekében kivételes jogosítványokat ad a katolikus pap börtönlelkészeknek. A börtönlelkész hivatásának gyakorlása során tehát nemcsak találkozik a bizonyítható tényekhez kötődő nyilvánosság és a lelkiismeret rejtett valósága közötti esetleges feszültséggel, hanem e feszültség feloldásában is döntő szerepe van.

1 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 1. § 1. és 2. pontja.

A belső fórum meghatározó volta nem jelenti azt, hogy a katolikus egyház számára a külső megnyilvánulások, a jogi keretek ne lennének fontosak. A keresztény hit központi igazsága, hogy a láthatatlan Isten láthatóvá tette magát: emberré lett. Ezért keresztény ön- és viláértelmezésünk szerint minden fontos: a látható világ egésze, földi életünk, mi magunk testestül-lelkestül és a cselekedeteink mind nagy jelentőséggel bírnak. A helyes lelkiismeret életünk utolsó pillanatáig a remény hangja bennünk, arra kötelez, hogy a legjobb belső meggyőződésünk szerint cselekedjünk „kívül”: kerüljük a bűnt, jót tegyünk, igazat mondjunk stb. A lelkiismeret látható javulásra hív az egyelőre még „láthatatlan” üdvösségünk érdekében. Az üdvösséget az Isten országának képével írhatjuk le, ami azt jelenti, hogy életünkben a jó Isten uralkodik. Az üdvösség természetfölötti cél, de a földi élet konkrét valóságában, a társadalom szabályainak, lehetőségeinek kontextusában közelíthető meg.

A kereszténység meggyőződése, hogy egyrészt mindannyian szabadításra szorulunk, mert bűnös emberek vagyunk, másrészt, hogy Krisztus a Megváltó, aki megszabadít. Evangéliuma megnyitja az üdvösség kapuját a hívők előtt, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartott hívők előtt is. Az üdvösségből senki sincs kizárva, hanem minden ember meghívást kap, hogy szabadon részesedjék benne. Nincs olyan emberi ítélet, amely ki tudna zárni valakit az üdvösségből, és olyan sincs, amely azt bárkinek garantálni tudná. Az üdvösséget Isten adja, ugyanakkor nekünk is van vele tennivalónk, ahogy Szent Ágoston mondja: *„Isten megteremtett téged nélkülöd, de nem üdvözít téged nélkülöd”*. A lelkiismeret szava az Isten szava bennünk, és végül az Isten e belső hang iránti engedelmisségünk alapján mond tévedhetetlen ítéletet rólunk.

Bűn és kiengesztelődés

A teológiai értelemben vett bűn szabad döntésre képes, értelmét használni tudó embert feltételez, olyan tudatos és akart emberi cselekedet, amelyben az ember szembeszegül Isten parancsával, Isten lelkiismeretben felismert akaratával. Más a jogi értelemben vett bűncselekmény, ami szankcióval sújtott külső normasértést jelent (van Eijk, Loman & de Wit, 2016). A bűn és a bűncselekmény tehát annyira nem ugyanaz, hogy olykor van bűncselekmény, amely erkölcsi értelemben nem róható fel az elkövető bűneként, sok bűn viszont meg egyáltalán nem számít bűncselekménynek az éppen érvényes állami törvények szerint. Nem cél és nem is lehetséges, hogy az állam minden erkölcsi értelemben vett bűnt büntető szankcióval sújtson, hiszen vannak belső bűnök és vannak olyan bűnök, amelyeket a társadalmi nyilvánosság nem

is tud észrevenni. Aztán vannak például az egyéni hivatást érintő mulasztások is, melyek látszólag erkölcsi törvénybe nem ütköznek ugyan, de az adott személy lelkiismerete alapján akár súlyos bűnök is lehetnek úgy, hogy a külső szemlélő előtt mindez rejtve van.

A bűn mindig az Istenhez fűződő személyes kapcsolatot sérti. A bűnbocsánat is személyes természetű és egyedül Isten adhatja meg. Ha a bűnös cselekmény más embert vagy embereket is megsért, akkor tőlük is bocsánatot kell kérnünk, és jóvá kell tennünk a kárt, ha és amennyiben tudjuk. Azonban nagyon sok bűn valójában jóvátehetetlen kárt okoz. Ilyenkor különösen is csak az irgalmas Isten iránti bizalom adhat lelki békét. Isten az, aki teljes egészében meg tudja bocsátani a bűnöket, Isten az, akinek van hatalma ahhoz, hogy a bűneinkkel próbára tett felebarátainknak megadja, hogy az általunk okozott károk terhét hordozni tudják. Isten bocsánata nem függ feltétlenül és közvetlenül attól, hogy valaki a „bűncselekmény” büntetéseként az állami büntetését letölti vagy nem tölti le. A lelkiismeret által bűnnek ítélt magatartás viszont akkor is Isten bocsánatára és jóvátételre szorul, ha semmilyen emberi ítélelhozó nem szabott ki rá szankciót (Szabó, 2003).

A lelkiismeret szava a múltról, a jelenről és a jövőről is erkölcsi ítéletet mond. A múltra vonatkozóan emlékeztet, hogy mit vétettünk gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással. Nem engedelmeskedtünk a lelkiismeret ítéletében megnyilvánuló, jóra indító isteni hívásnak, és ezzel megsértettük a minden szertetre méltó Istent, azaz bűnt követtünk el. Az egyház tanításának fényében tökéletesedő, igaz lelkiismeret a múlt bűneit számonkéri, de mégsem ejt kétségbe, hanem olyan igaz bűnbánatra vezet, mely szembenéz a múlt következményeivel, mégis tele van az újrakezdés reményével. A bűn rossz és minden rossznak rossz következménye van. Az igaz bűnbánat ezért természete szerint együtt jár a bűnből következő rossz jóvátételére irányuló őszinte szándékkal. Ugyanakkor keresztény tanítás, hogy a lelkiismeretünk parancsával szembeni súlyos „szófogadatlanságokat” csak az Isten maga teheti jóvá, mivel minden bűn magát a végtelenül jó Istent sérti meg. Ez az alapvető, isteni jóvátétel a megváltás, amelyben az értelme használatára eljutott ember szabad közreműködéssel részesedhet. Ha van fontos üzenet, amelyet a börtönlelkész delegáló egyháza nevében magával visz a büntetés-végrehajtási intézetek falain belülré, akkor az éppen a megváltás örömhíre (Takács, 2011).

A jóvátévő szentmiseáldozat

A megváltás ajándék, de nem „kényszer”. Szabad elfogadásának legnyilvánvalóbb jele a bűneinkkel okozott lelki és egyéb károk helyreállításának szándéka. A bűnökért följánlott engesztelés egyetemes küldetés: a saját nevünkben és az egyház, illetve az emberiség nagy családjának képviselőjében egyaránt „kötelező” lelki feladat akkor is, ha hatékonyságát nem a tökéletlen és erőtlén emberi törekvés, hanem a végtelen Isten adja. A készség a bűnök jóvátételére a hívő fogvatartottak lelki életének éppúgy jellemzője, mint a szabad világban élő bűnbánó keresztényeké. Bűnbánat nélküli kereszténység csak látszat kereszténység lenne, ami lelkileg haszontalan, és farizeizmushoz vezet. Ahogy Szent Jeromos mondta 1600 évvel ezelőtt: „*Kereszténynek lenni a nagy dolog, nem annak látszani.*” És ez igaz a börtön falain kívül és belül egyaránt.

A vallástörténet sok példát mutat, hogy a különböző vallások különböző válaszokat adtak arra a kérdésre, hogy mi az igazi bűnbánat, hogyan lehet a bűnök-től és azok következményétől szabadulni. A katolikus egyház a megváltásban való részesedés „rendes” útjaként az Úr Krisztus által alapított hét szentség – keresztelkedéssel kezdődő – útját kínálja fel. A börtönpasztorációban leginkább a szentgyónás, és az Eucharisztia szentségeiben való rendszeres részesedés lehetősége kap nagy jelentőséget.

A katolikus teológia az Eucharishtiában a megtestesülés titkát, a nagypénteki keresztáldozat megjelenülését, és a föltámadás igazságát egyszerre szemléli; a szentmiseáldozat bemutatását a megváltás művének misztikus folytatásaként értelmezi, amely a bűnök okozta sebek természetfölötti hatékony gyógyszere. A katolikus fogvatartottak teljes lelkipásztori gondozásának lényegi és helyettesíthetetlen eleme ezért a püspök vagy felszentelt áldozópap által celebrált szentmise, illetve az azon való tudatos részvétel (Székely, 2019).

Ezt a teológiai következtetést személyes lelkipásztori tapasztalatom is megerősíti (Tömő, 2016): a nyilvánvaló lelki gyümölcsök, illetve fogvatartotti viselkedések alapján az évek során meggyőződésemmé érett, hogy a vasárnaponként(!) szentmise a katolikus egyház nevében végzett börtönlelkészi szolgálat „kristályosodási pontja”, amelyre minden egyéb épülhet, amelyhez minden más vezet, és amely nélkül nehezen gondolható el igazán katolikus börtönlelkészi szolgálat (Tihanyi, 2021). Ez a tapasztalat összecseng az ősegyház gyakorlatával

éppúgy, mint a modern kori üldöztetés idején börtönbe zárt papság² felé jelentkező elvárással, amikor a fogolytársak, például a büntetőtáborokban, kérték és segítették, hogy a tiltás dacára is legyen titokban szentmise. Ugyanez vonatkozik a bűnbánat szentségére is: a diktatúrák börtöneiben nem a tanítás, hanem a jelenlét és a szentségi feloldozás volt az, amit a katolikus papság rabosítva is a börtönökbe vitt. Külön érdekesség, hogy tapasztalatom szerint a katolikus egyház képviselőjétől a nem katolikus fogvatartottak is elsősorban ezt a fajta szent szolgálatot várják el, s nem ritkán – saját vallási meggyőződésük feladása nélkül – részt kívánnak venni a megváltás isteni művét misztikusan megjelenítő katolikus szentmisén, erőforrást találva benne (Vári, 2008). Ahogy tehát a plébániák lelki életének középpontja, úgy a katolikus börtönpasztorációnak is forrása és csúcsa az Eucharisztia, a szentmiseáldozatban való részesedés, melyhez szorosan kapcsolódik az áldozatbemutatáson való méltó részvétel feltételeként a bűnbánat szentségének rendszeres kiszolgáltatása.

2 Példaként három bebörtönzött katolikus papot említek:

1) Godó Mihály jezsuita szerzetes tanár, aki Csanád vármegyében, Kisiratoson született, 1913. szeptember 25-én, s meghalt az Arad megyei Újszentannán, 1996. szeptember 22-én. 1952. szeptember 19-én éjjel letartóztatták, majd egy évvel később, 1953 októberében lázítás és hazaárulás vádjával Bukarestben tizenhat év szigorított börtönre ítélték. Ezzel megkezdődött raboskodásának első szakasza. Rabsága idején megjárta Románia legkeményebb büntetőintézeteit: Piteştii, a nagybányai olombányát és Râmnicu Săratot, ahol nyolc évig magánzárkában volt. 1962. november 18-án szabadon bocsátották, de három évig Szamosújváron, kényszerlakhelyen kellett élnie. Kényszerlakhelye elhagyása után Herkulesfürdőre helyezték plébánosnak. A szünni nem akaró zaklatásokat megelégedve 1979-ben maga kérte letartóztatását. A karánsebesi bírósági tárgyaláson föl akarták menteni, de mert keményen bírálta Ceauşescu egyházpolitikáját, sikkasztás vádjával hat év börtönre és 140 000 lej pénzbüntetés megfizetésére ítélték. 1980-ban külföldi nyomásra engedték ki.

2) Olofson Placid bencés szerzetespap tanár, egyházi író, aki Rákosszentmihályon született 1916. december 23-án, s elhunyt Budapesten, 2017. január 15-én. 1946. június 5-én tartóztatták le Pannonhalmán. Néhány hétig az Államvédelmi Hatóság hallgatta ki, és próbált vallomást kicsikarni belőle egy nagyszabású koncepció per megindításához, majd szovjet kihallgatók kezére adták. A szovjet katonai bíróság, koholt vádak alapján, a Szovjetunió munkatáboráiban letöltendő tíz évig tartó szabadságvesztésre ítélte, s a Gulágra internálták.

3) Lénárd Ödön piarista szerzetes pap, gimnáziumi tanár, aki Budapesten született 1911. szeptember 11-én és Kismaroson hunyt el 2003. május 23-án. 1948. június 28-án letartóztatták, izgatás címén hat évre elítélték. Ezt az időt a Gyűjtőfogházban és Vácot töltötte, 14 hónapig magánzárkában volt. 1953. augusztus 1-jén közkegyelemmel szabadult. Hét évig triciklis kifutó volt egy óbudai cipőjavító szövetkezetnél, majd vízóraleolvasó, később a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem konyháján adminisztrátori munkát végzett. Fennmaradó idejét papi szolgálata töltötte ki. 1961-ben ismét letartóztatták és 7,5 évi börtönre ítélték. 1963 tavaszán közkegyelemmel szabadult, mely az akkori hírek szerint U Thant ENSZ-főtitkár látogatásának előfeltétele volt. 1966. június 19-én harmadszor is letartóztatták, mivel papi hivatásának gyakorlatától a börtönévek sem tudták eltántorítani. Hat évre ítélték el, majd a három ítéletet 19 évre szigorított börtönbüntetésre összevonták, amiből összesen már 18,5 évet letöltött, amikor 1977. június 9-én Kádár Jánosnak, az MSZMP első titkárának római látogatásakor VI. Pál pápa szóvá tette, hogy már majdnem két éve Lénárd Ödön az egyedüli börtönben lévő elítélt pap. Ennek köszönhetően szabadult harmadszor is amnesztiával.

A közjó

Egy külön kérdés, hogy hogyan kell a bűnöktől és azok rossz hatása ellen védeni a társadalmat, akár megelőző és elrettentő céllal is. Amikor Isten megbocsátja az ember bűnét, akkor ez nem jelenti azt, hogy a társadalomnak megengedően szabadna tekintenie az ártó magatartásra, és következmények nélkül el kell néznie az okozott kárt. Az igazságosság követelménye, hogy egy társadalomban mindenkinek meg kell adni azt, ami jár neki, mégpedig nem csupán az állami jogalkotás, hanem a természetbe írt elidegeníthetetlen emberi jogok, azaz az úgynevezett természetjog alapján. A bűnelkövetők sokszor jogtalanul jutnak előnyökhöz, szereznek javakat úgy, hogy közben a társadalom más tagjait megfosztják az igazságosan őket illető javaktól, lehetőségektől. Van olyan viselkedés, amelyeket a társadalom – sokszor éppen a legkiszolgáltatottabbak védelme érdekében – köteles szankcionálni. A lelket egyedül Isten vizsgálja, de a társadalomnak kötelessége, hogy szükség esetén határozott erővel lépjen fel a közjó védelmében (Stift, 2021).

A közjó az a rend, mely biztosítja az emberhez méltó teljes élet lehetőségét, a kibontakozást a társadalom minden egyes – tehát legvédtelenebb vagy akár „leghaszontalanabb” – tagja számára is. A közjó érdekében végzett munkaként határozható meg az egész igazságszolgáltatás, ennek összefüggésében nyer erkölcsi értéket a társadalmat veszélyeztető, a másik embert sértő magatartás törvényes büntetése is. A közjó azonban nem csupán a közbiztonság védelmét, az anyagi javak igazságos elosztását, az egészség megőrzését, a gazdasági élet gyarapodását, hanem a teljes élet, az örökkévalóság felé tartó élet kibontakozásának lehetőségét is jelenti. Ezért a közjó előmozdításában – sajátos hivatása szerint – a társadalom minden tagja részt vesz: művészek, katonák, tanárok, iparosok, földművesek, egészségügyi dolgozók, mindenki. A büntetés-végrehajtás sajátos hivatása – az állam illetékes szerveivel és az egész társadalommal együttműködve – azon dolgozni, hogy a közjót sértő magatartásformák ne kapjanak szabad utat a társadalomban, illetve a korábban ilyen magatartást tanúsítók a jövőben minél inkább motiváltak és alkalmasak legyenek részt vállalni a közjó építésében. Ennek értelmében a jó büntetés-végrehajtás nemcsak kivonja a társadalomból az elítélteket egy bizonyos időre, de megalapozott reményt is ébreszt bennük az úgynevezett reintegrációra, és e remény beteljesüléséhez hozzá is segíti őket.

Az egyháznak az a küldetése, hogy a jó Istennek, minden igazi jó forrásának nevében képviselje a közjó transzcendensre is nyitott eszményét, azt az eszményt, mely az Isten és felebaráti szeretet egyetemes parancsából következik, amely nemcsak egy-egy kivételezett ember vagy csoport számára, hanem

minden ember számára megnyitja a Teremtő által neki juttatott ajándékok kibontakoztatásának lehetőségét.

Emberi ítélet

A jogilag elítélt tettek és a lelkiismeretben rossznak ismert cselekedetek nem mindig esnek egybe (Millner, 1990). Ennek megfelelően a büntetés jogossága felől kétségek támadhatnak az elítéltben. Valóban a lelkiismeret és a bírói ítélet összhangjának fő nehézsége, hogy mindkettő magán viseli az emberi ítéletalkotás gyarlóságának jegyeit. A börtönlelkész felelős és józan tanácsai ilyen esetekben is segíthetnek a fogvatartottnak vagy a büntetés-végrehajtásban dolgozónak a lelki egyensúly megtalálásában, amikor őszintén képviseli, hogy az emberi ítéletalkotás a jogi fórumokon is tévedhet, ugyanakkor sokszor a lelkiismeretünk is helyesbítésre szorul.

E szempontból a katolikus keresztény hitigazságok közül az egyik legelgondolkodtatóbb tétel az úgynevezett infallibilitás tana, mely szerint Róma püspöke, Péter utóda bizonyos kitüntetett pillanatokban – amikor péteri tekintélyére hivatkozva hit és erkölcs dolgában nyilatkozik – tévedhetetlen. A pápa csalatkozhatatlanságának dogmája bennfoglaltan tanítja, hogy mindannyian, mindig tévedhetünk: bírók és vádlottak, püspökök és hívek, egyedül kutató szakember és tudós testületek egyaránt. Tévedékenyek vagyunk önmagunk és mások megítélésével kapcsolatban is.

A bírói ítéletről tovább gondolkodva megfelelőnek tűnik meghatározni az ítélet legáltalánosabb fogalmát. Eszerint minden ítélet állít vagy tagad valamiről, valamit. Az állítás pedig vagy helyes vagy helytelen: az ítélet által áll elő az igazság vagy tévedés, aszerint, hogy az állítás, illetve a tagadás megegyezik-e a valósággal.

A jogban az ítélet a bíró törvényes kijelentése, mellyel a peres úton tárgyalta ügyet lezárja. Alanyi eleme az értelmi okfejtés és a parancsoló szándék, tárgyi eleme a felek által előterjesztett és törvényes módon letárgyalta ügy. Az ítélet nem jogszabály, mert hiányzik belőle az általánosság, hiszen egyedi ügyre vonatkozik, az adott esetre mégis kötelező erővel rendelkezik. A jogszabályok hiteles alkalmazását tartalmazza az adott ügyre nézve. Az ítéletnek tartalmilag el kell döntenie a bíróság előtt tárgyalta vitát, hiszen különben nem lenne ítélet.

Már ejtettünk szót a lelkiismereti fórumról, amely a börtönlelkész sajátos területe. Figyelmünk középpontjában az „elítélt” lelkiismerete állt. Az ő lelkiismeretének ítéletét a bíró ítéletével vetettük össze. Van azonban egy másik érdekes összefüggés, mely a bíró lelkiismeretének belső ítélete és a bíró hivatalos,

nyilvános ítélete között látszik: a bíró szinte minden szempontból nyilvános ítélete is a lelkiismeret belső világában gyökerezik. A bíró részéről az ítélethozatal súlyos felelősséggel járó erkölcsi cselekedet. Ahhoz, hogy a bíró kimondhassa az ítéletet, nélkülözhetetlen, hogy ügynevezett erkölcsi bizonyosságra³ jusson az eldöntendő dologgal kapcsolatban. A bizonyosság az erkölcsi élet alapföltétele, mivel a lelkiismeret, mint az erkölcsiség végső szabálya az erkölcsi törvényt alkalmazza egy konkrét esetre, s ehhez biztosnak kell lennie a cselekedet igazságában, azaz jóságának vagy rosszaságának megítélésében. A jó erkölcsi cselekvéshez elegendő az ügynevezett erkölcsi bizonyosság, melynek birtokában cselekedni kell. Ha az erkölcsi bizonyosság sem szerzhető meg egy adott esetben, azaz a lelkiismeret kétes marad, nem szabad cselekedni.

A bírói ítélet esetében a bizonyosságnak a bíróban a peres iratokon és bizonyítékokon kell alapulnia, az emberi magatartást irányító logikai és etikai törvényszerűségek figyelembevételével. Az erkölcsi bizonyosság megszerzése során a bírónak a bizonyítékokat lelkiismerete és az egyes bizonyítékok bizonyító erejéről szóló törvényi előírások szerint kell értékelnie. Ha a bíró az iratokra és bizonyítékokra támaszkodó erkölcsi bizonyosságot nem tudta elérni, azt kell az ítéletében kimondania, hogy nem bizonyosodott be a felperes joga, illetve fel kell mentenie az alperest.

Az isteni ítélet

A bíró lelkiismeretére való hivatkozásunk már jelezte, hogy az emberi ítélet minősítésének meghatározó tényezője valami abszolút mértékként szolgáló erkölcsi igazság kell, hogy legyen. Ez az az erkölcsi támpont, mellyel a lelkiismeretünk szavát hallva mindannyian találkozunk és hozzá – akarva-akaratlanul – valamiképpen viszonyulunk is. Ez a minden emberi ítéletkezést megelőző és felülmúló ítélet, az Isten ítélete. Így értelmezhetjük a bíró, a lelkiismeret és az Isten ítéletének hármasságát a hégeli tézis, antitézis, szintézis logikája szerint is: a bírói ítélet sokszor mint tézis áll szemben az elítélt belső meggyőződéssel, lelkiismeretével, melyet ebben az összefüggésben akár antitézisnek

3 Az erkölcsi bizonyosság (lat. certitudo moralis): egy dolog igazságáról alkotott ítélet indoklásának gyakorlati, legáltalánosabb szintje; értelmes meggyőződés egy esetleges dolog igazságáról, emberek tanúsága vagy a szívünkbe írt erkölcsi törvény alapján. Az erkölcsi bizonyosság fogalmának megértéséhez segíthet annak figyelembevétele, hogy ennél a fajta bizonyosságnál erősebb másik kétfajta bizonyosság. Az egyik az ügynevezett fizikai bizonyosság, amely a tárgyi világ természeti törvényeire épül, tudván, hogy a fizikai törvényekkel ellenkező dolog számunkra képtelenség, és a másik, az ügynevezett metafizikai bizonyosság, mely a dolgok lényegére támaszkodik, s a belső szükségszerűség alapján itéli meg azzal a vitathatatlan bizonyossággal, hogy az ellentéte lehetetlen.

is nevezhetünk. A két tézis esetleges konfliktusa az Isten igazságos ítéletében oldódik fel. A börtönlelkész hivatása, hogy az Isten ítéletének igazságával vigasztaljon és intsen.

Sziénai Szent Katalin egyházdoktor tanítása arra bátorít, hogy tudatosan igazítsuk hozzá saját lelkiismeretünket az Isten igazságához. Azaz szerinte nem csupán a másik ember esetleges tévedését vagy gonosz szándékát kell megítélni, hanem elsősorban a gondviselő Isten akaratát kell számításba venni, akinek legalábbis megengedő akarata nélkül semmi sem történhet. Példaként hasznos lehet Szent Katalin életéből például az 1375. június 4-én történt esetet felidézni, melyet Francesco Messina dombormű sorozatának⁴ egyik képe is ábrázol. A mű Rómában, a XXIII. János pápáról elnevezett téren található, az Angyalvár lábánál. Katalin a halálra ítélt Niccolò di Tuldo mellett térdel, akit nem csak szavaival vigasztalt, de arra is vállalkozott, hogy az elítélt kérésére mindhalálig mellette maradjon, hogy az örök élet reményét ébren tartsa benne. Történeti kutatások szerint di Tuldo esetében nem tiszta lelkiismerettel meghozott bírói döntés született, hanem politikai érdekeknek engedelmessé hamis ítélet. Szent Katalin ebben a drámai helyzetben azzal nyújtott lelki támaszt a halára ítéltnek, hogy segítette Niccolò di Tuldónak meglátni Isten akaratát az emberi ítékezés mögött. Ha ártatlan is a koholt vádak tárgyában, azért fogadja annál erősebb lélekkel az igazságtalan ítéletet, bízva abban, hogy a jogtalan kivégzés elszenvedése őt az ártatlanul elítélt Megváltó Krisztus áldozatához kapcsolja, és így az örök élet ajándékát hozza el számára.

A keresztény hit tanítása szerint az Isten ítélete halálunk után közvetlenül mindegyikünket személyesen érint, majd pedig a világ végén az emberiség nagy családját, a történelem folyamán élt minden nemzetet és azoknak minden egyes tagját közösségi értelemben is eléri. Az egyház tehát haláluk után, illetve a világ végén ítélő Krisztus „bírói ítéletében” fedezi fel a személyes lelkiismeret és minden emberi bíróság igazságának csalhatatlan mértékét.

A vallástörténet számontart olyan mítoszokat és vallásokat, amelyekben szó van a világ végéről. Rendszerint abban az összefüggésben, hogy az istenek valamikor együtt éltek az emberekkel, majd valamilyen ok miatt eltávoztak. Idővel vissza fognak térni bosszúállásra, ami természeti katasztrófa formájában következik be. Annak azonban alig van nyoma a zsidó-keresztény vallási kultúrkörön kívül, hogy az istenség mint az erkölcsi rend őre a halál után az egyént vagy a közösséget elszámoltatja tetteiről, s eszerint jutalmaz vagy büntet.

4 A szobor, illetve domborműsorozat 1962-ben készült, és még abban az évben, április 30-án adták át a pápa bíboros képviselőjének és más egyházi személyek, valamint Róma, Siena és Firenze világi vezetőinek jelenlétében.

Az ószövetségi Szentírásban azonban az ítélet gondolata jelentős helyet kapott. Isten teremtője és ura a világnak, s uralmához a bírói hatalom is hozzátartozik. Az uralkodni szó egyúttal bíraskodást is jelent, és Isten uralmához hozzátartozik a végső számonkérés. A próféták különös hangsúllyal beszéltek arról, hogy Isten mint ítélő bíró is jelen van a történelemben. Szó van egy végső ítéletről is, de náluk még annak is e világi jellege van. „Jahve napja” határozott fogalommá válik. Isten nemcsak a pogányok tetteit kéri számon, hanem Izraelét is (Ám 3,2; Iz 2,6; 13,6; Mik 1,25). Az ítélet célja kettős: Isten uralmának megszilárdítása az elleneséges hatalom megsemmisítésével, és a választott nép megtisztítása minden tisztátalanságtól (Iz 65,11; Zsid 5,1; Mal 3,2). Jeremiás és Ezekiel óta már az egyéni ítélete is megjelent, amit a bölcsességi könyvek tovább fejtegettek, s megkülönböztették a jók és az igazak sorsát. A késői zsidó apokaliptikában is fölismerhető az erős nacionalista vonás, de az egyetemes ítélet mindenképp új korszakot hoz a földre: a régen élt jámborok föltámadását (2Mak 7,9) és Isten vég nélküli uralmát.

Az újszövetségi Szentírás szerint is a hit elemi igazságainak egyike az ítélet (Zsid 6,2). Keresztelő János az ítélet bejelentésével követel bűnbánatot. Jézus példabeszédeinek nagy része az utolsó ítéletet értelmezi, mely az aratás és a számadás napja lesz, s a jók és a rosszak elkülönítésének helye. Jézusnak az ítéletről szóló tanítása az egyéni felelősséget hangsúlyozza: mindenki a maga életéről ad számot. Azért van szükség a megtérésre és az élet átalakítására, mert az ember számot ad tetteiről. Az Úr napja meglepetésszerűen jön, mint éjjel a tolvaj, ezért az embernek mindig készen kell lennie. Az ítélet mértéke a szeretet lesz (Mt 25,31-46). Az ítélő bíró, Krisztus döntése megfellebbezhetetlen és örök. Az ő eljövételével az ítélet megkezdődött: akik hisznek benne, nem esnek ítélet alá, de aki nem hisz, az önmagát ítélte el (Jn 5,24).

Az apostolok cselekedetei szerint az ítéletről szóló beszéd része a missziós igehirdetésnek, s benne van a Jézus Krisztus istenségére való hivatkozás is. Pál apostol is a hit komolyságához tartozónak veszi az ítéletről szóló tanítást (1 Tesz 1,10; 5,9). Hívők és nem hívők egyaránt megjelennek ítéletre az Úr előtt (2Kor 5,10), ahol minden jó elnyeri jutalmát, s minden rossz a büntetését (1Kor 3,8). Az igazi keresztény élet megszabadít az ítélet haragjától, azért jogunk van örömmel várni azt a napot (1 Tesz 1,3; Gal 5,5). A megigazultak, a világosság fiai (1 Tesz 5,5), Krisztussal együtt meghaltak a bűnnek, s már megkapták a Szentlelket, az örökség foglalmát (Ef 1,14), ezért Krisztus megjelenésekor ők is beöltöznek a dicsőségbe (Kol 3,4). Akik beöltést nyertek Krisztusba, azok ellen már nincs ítélet (Róm 8,1), és senki nem lesz vádlójuk (Róm 8,31). Az apostol azonban nem hidalja át az ítélet szigorúsága és öröme közötti feszültséget, azért nekünk sem szabad az ítélet szigorát gyöngíteni. Pál apostol kitarthat emellett is, hogy üdvösségünk felől bizonytalanok vagyunk, s csak reményben közeledünk feléje.

A Zsid 10,31 különösen szigorúnak mondja azok ítéletét, akik az egyszer megszerzett hitből visszaesnek a hitetlenségbe. Jak 2,13 szerint azokra vár szigorú ítélet, akik nem könyörülnek embertársaikon.

Az egyház hitéről tanúskodó ősi dokumentumok – például a keresztkedéskor használt hitvallások – beszélnek Krisztus második eljövételéről és az ítéletről (Denzinger 1, 6, 13, 40, 287, 344, 693, 944). A legősibb formák krisztológiai irányzatúak: az ítélet Krisztus megdicsőülése lesz. Kétségtelenül itt az utolsó ítéletről van szó, nem a különítéletről. Az atyák először továbbadták a Szentírás tanítását; Ireneusz tárgyalt először bővebben az utolsó időkről és a markioniták szektájának tanításával szemben hangsúlyozta, hogy az ítélő Isten nem más, mint az irgalmas Isten, illetve az ítélő Krisztus nem más, mint az irgalmas Krisztus. Tertullianus ugyancsak a markionitákkal szemben állította, hogy a bírói hatalom Isten abszolút uralmából folyik. Órigenész arra is kitért, hogy az evangéliumokban leírt párbeszédes forma csak szemléltetés. Az ítélet az emberek lelkiismeretében megy végbe, s ami ott rejtve van, az nyilvánosságra kerül.

Szent Ciprián vetette föl először teológiailag a végítélet és a különítélet kérdését, amit azután a középkori teológia fejtett ki. A különítéleten az egyes ember már megkapja jutalmát vagy büntetését. A végítéleten mint a közösség tagja éli át mindazt, s ez lesz majd boldogságának vagy kárhozatának kiegészítése. Ahogy az egyes ember életének a különítélet vet véget, úgy a történelmet a végítélet zárja le, s ott megy végbe a végleges szétválasztás. Az lesz egyúttal a megváltás művének befejeződése, mert mindenki kénytelen lesz elismerni Krisztus érdemeit és bírói hatalmát. A kárhozottak Krisztust csak emberi alakja szerint láthatják, nem isteni mivoltában, de hatalmából következtethetnek arra is. Aquinói Szent Tamás is átvette Órigenész és Szent Ágoston nézetét, hogy az ítélet igazában belső szellemi esemény lesz, nem helyhez és időhöz kötött gyülekezés.

Teológiailag az ítéletet mint a teljesség kialakulását együtt kell nézni Krisztus második eljövételével, a halottak föltámadásával és a történelem lezárásával. Benne nyilvánvaló lesz az emberek szabad hozzájárulása Isten országának kialakulásához, ami aztán megszabja mindenkinek a helyét az üdvösség rendjében. Kinyilvánul az is, hogy a történelem több volt, mint az egyes emberek tetteinek összege, hiszen a kegyelem is munkálkodott benne.

A különítélet és a végítélet összefüggése illeszkedik ahhoz a tényhez, hogy erkölcsi kötelezettségeinek túlnyomó része is az embertársi viszonytal kapcsolatos, ezért az ember végső sorsa és teljessége az egyén és a közösség feszültségében alakulhat ki. Így tehát az ember egyéni életének lehet külön lezárása, de közösségi szerepe csak az egyetemes ítéleten kerülhet megvilágításra. A különítélet a halál után azonnal végbemegy. Jézus mondja a jobb latornak: még ma velem leszel a paradicsomban (Lk 23,43). Arról, hogy a különítélet időbelileg

hogyan viszonylik a végítélethez, nincs határozott teológiai tanítás. A halál után már nem a mi időkategóriánkban él az ember.

Összegzés

A fogvatartottak többnyire életük súlyos válságát élik át elítéltetésükkor. Hivatalos dokumentumban rögzített bírói döntés mondja ki, hogy életük kudarcot vallott, hogy – legalább egy ideig – jelenlétük nem kívánatos a társadalomban (Kiss, 1997). Az életfogytiglanra ítélték esetében a helyzet még drámaibb. Ezért szükséges, hogy a megrendült emberhez közel vigyük Isten jó hírét a bírói ítélet értelmezésével kapcsolatban is (Antalóczy, 2014).

A bírói ítélete tökéletlenségében is Isten akaratának megnyilvánulása, a lelkiismeretünk pedig – esetleges tévedései dacára is – a közvetlen mértéke az erkölcsi jónak. Ha a börtönlelkész lelkiismereti kontextusban értelmezi és segít értelmezni a bírói ítéletét, akkor annak jelentősége nem szűnik ugyan meg, de másodlagossá válik. Nem annak igazságos vagy igazságtalan volta lesz a fő kérdés, hanem hogy a gondviselő Isten vajon miért engedi valakinek úgy alakulni az életét, hogy hónapokat, éveket vagy hátralévő egész életét a büntetés-végrehajtás intézeteiben, külső szabadságától szinte teljesen megfosztva töltsse.

A világi törvényeket érvényesíteni hivatott bírói ítélet teológiai elemzése megmutatta, hogy az állami bíróság ítélete és a lelkiismeret ítélete egyaránt az Isten ítéletének tükrében értékelendő, csak ezen a mérlegén mutatkozik meg objektív igazságuk. Ezért a büntetés-végrehajtási intézetekben végzett egyházi szolgálat prioritása az isteni ítélet igazságának megismertetése, melyhez szorosan kapcsolódik az értünk kínhalált vállaló Isten fia végtelen irgalmának hirdetése is, valamint a megváltás misztériumának liturgikus megjelenítése a szentmiseáldozat által. Mindehhez elengedhetetlenül hozzátartozik az igaz bűnbánatra hívó üzenet, mely a katolikusnak megkeresztelt fogvatartottak vonatkozásában⁵ üres beszéd a szentgyónás lehetőségének konkrét és rendszeres felkínálása nélkül.

Jézus Krisztus megváltó áldozatából így – a szentségek konkrétsága által – részesedve reméljük, hogy megállhatunk majd az ítélő Isten előtt, amikor számot kell adnunk életünkről. A világ bármely pontján, bármikor bemutatott szentmisek, így a börtönkápolnában ünnepelt eucharisztiai is megnyilvánulása a köztünk maradt Isten-ember megbocsátó irgalmának, és erőforrás a szent élethez.

5 Az egyháznak saját törvénye szerinti kötelezettsége Krisztusnak a jó Pásztornak küldetésében eljárva szolgálni, az egyházi szolgáltevőknek kötelességük a krisztushívók meghatározott köréről lelkipásztori szempontból gondoskodni. Ez azt is jelenti, hogy a katolikusnak megkeresztelt krisztushívóknak „joguk van” ahhoz, hogy az egyházuk részéről lehetőség szerint teljes lelkipásztori gondoskodásban részesüljenek.

Felhasznált irodalom

- Antalóczy P. (2014). A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. *Börtönügyi Szemle*, 33(4), 19-27.
- Hajdú M. (2002). *Historia Domus, börtönlelkészi szolgálat 1989-2020, Börtönmúzeum* 8. Eötvös József Börtönügyi Egyesület és a Börtönmúzeum.
- Hajdú M. (2006). A börtönpasztorizáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 25(1), 33–36.
- Horváth M. & Körmendy A. (2009). A fogvatartottak vallásgyakorlása – jogi szabályozás és a jogalkalmazás hazánkban és külföldön. *Börtönügyi Szemle*, 28(3), 21–48.
- Kiss G. (1997). Nem az egészségesegeknek kell az orvos, hanem a betegeknek. I. rész. *Börtönügyi Szemle*, 16(2), 31–48.
- Millner, A. (1990). *Die Gefangenenenseelsorge im staatlichen und kirchlichen Recht. Eine vergleichende Darstellung*. Studia Theologica Budapestinensia.
- Stift Z. (2021). Börtönlelkészként a közjó szolgálatában. *Börtönügyi Szemle*, 40(2), 22–26.
- Szabó I. (2003). A bocsánatot is egyedül Isten adhatja - Interjú Erdő Péterrel. *Börtönügyi Szemle*, 22(3), 108–112.
- Székely J. (2019). Örömhír a rácsok mögött. In *Az igazság védelmében* (pp. 169–176). Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság.
- Takács P. (2011). Vallás a börtönben. Alapelvek. *Börtönügyi Szemle*, 30(4), 99–106.
- Tihanyi M. (2017). Az egyházak büntetés-végrehajtásban betöltött szerepének alapvonalai. *Sapientiana*, 1, 68–87.
- Tihanyi M. (2021). A börtönlelkész szolgálat jellemzői és eredményei. *Börtönügyi Szemle*, 40(2), 37–53.
- Tömő J. (2016). Vallási alapon szerveződő részleg a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. *Börtönügyi Szemle*, 35(1), 100–106.
- van Eijk, R., Loman, G. & de Wit, T. (Eds.) (2016). *For Justice and Mercy. International Reflections on Prison Chaplaincy*. ICCPPC.
- Vári K. (2008). A börtönlelkészség hét éve Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 27(1), 48–62.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Stift Z. (2021). A bírói ítélet börtönlelkészi szempontból történő értelmezése. *Belügyi Szemle*, 70(SI4), 62–77. <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2022.4.3>